

SYNVÄRLDEN

Nr 2 2021

Tidskrift för fakta, debatt och utveckling kring synskaderehabilitering

Årets FFS-are och annat från årsmötet, sid 24

Synchefer diskuterar datahantering sid 4

IMCI7 sid 16

Ges ut i samarbete mellan Synskadades Riksförbund – SRF, Föreningen För Synrehabilitering – FFS och Specialpedagogiska Skolmyndigheten, Resurscenter syn.

Redaktion:

Jan Wiklund, tel 0734-201 603
Cecilia Ekstrand (ansv.utg)
tel 08-39 91 19

Postadress:

Nya Synvärlden
SRF, 122 88 Enskede

e-post:

nyasyn@srf.nu

2021 kommer Nya Synvärlden ut med fyra nummer

Manusstopp 2020 (prel):

1/2021: 1 mars

2/2021: 15 maj

3/2021: 15 september

4/2021: 1 december

Tidningen kommer ut på svartskrift och läsbar pdf.

Adressändringar och nya prenumerationer anmäls till kansli@ffss.se.

Skicka gärna ditt bidrag – artikel eller annons – till tidningen på epost. Redaktionen förbehåller sig rätten att korta ner och redigera insänt material. Annonser går givetvis in obeskurna. Artiklarna läggs dock oftast in oredigerat och författaren ansvarar själv för innehållet.

OBS att digitalbilder kräver hög upplösning. Ställ in högupplöst läge på mobilen! Och skicka bilder separat, alltså inte inkopierade i ett worddokument.

Redaktionen skickar ett varmt tack till alla som medverkat med material i detta nummer!
ISSN 1401-4742

Innehåll

Inledare	3
Landet runt	
Synchefsmöte diskuterade den samordnade datahanteringen	4
SKRS arbete tar ytterligare ett steg framåt	6
Fortfarande brist på kunskaper om barn som närstående	7
Nytt dövblindspecifikt stöd för professionella hos NkcdB	9
Projekt Vägvisaren: Test–Tävlingsdags!	11
Nordiskt samverkansprojekt för skolpsykologer	12
Upphandlingar	
Varför är urvalet förskrivningsbara hjälpmedel så begränsat? ...	13
– För att Lagen om offentlig upphandling säger så	14
Konferenser	
Lego, bibel och punktskrift på höjden: Tactile Reading	15
IMC17	16
Webbinarier	
Webinarium – det kostnadseffektiva sättet att nå ut	19
Standardprogram slår ut digitala hjälpmedel	20
På jobber	
Teckenspråkig arbetsterapeut praktiserade på Örebro syncentral	21
FFS-nytt	
Från årsmötet, Årets FFS-are och Ny i styrelsen	24
Nya hjälpmedel	25
Veteraner	
Ulla Kroksmark – en pionjär inom hälsofrämjande	27

FFS — Föreningen För Synrehabilitering

Ordförande:
Cecilia Ekstrand, tel 08-39 91 19

E-post: kansli@ffss.se

Webbsida: www.ffss.se

Kom ihåg att betala in medlemsavgiften!

För att bli medlem gå in på www.ffss.se och länken ”bli medlem!”. Fyll i formuläret så kommer en faktura på medlemsavgiften 250:- Organisationsnummer 85 72 05 – 8199

Rehabilitering är nyckeln till självständighet

För synskadade i allmänhet, och gravt synskadade och blinda i synnerhet, är en god och heltäckande rehabilitering helt avgörande för att kunna leva ett aktivt och självständigt liv. Samhällsservice såsom ledsagning och färdtjänst behövs, men om individen är välrehabiliterad kan även denna service användas med större utbyte.

Under coronapandemin har digitaliseringen i samhället utvidgats, och detta måste mötas med mera omfattande handhavandebildning framförallt vad gäller smarta telefoner. Att handla dagligvaror, köpa biljetter i kollektivtrafiken eller till nöjesevenemang, sköta bankärenden och att kunna använda sociala medier är sådant som självklart måste ingå i en god rehabilitering. Det digitala utanförskapet måste brytas en gång för alla.

En viktig del i rehabiliteringen är att träffa andra med samma funktionshinder. Det stimulerar och sporrar till att nå nya mål. Grupprehabilitering är därför en metod som bör utvecklas och användas mera. Vi vet att de så kallade synkurserna vid folkhögskolorna har betytt oerhört mycket för många synskadade. Även vid syncentralerna kan gruppverksamhet användas mera, och SRF kan också bidra med aktiviteter. Stärkt arbetslivsinriktad

rehabilitering kan också med fördel ske i grupp.

Anhörigstöd är viktigt. Anhöriga behöver få svar på många frågor, men också lära sig stimulera synskadades självständighet. Denna del av rehabiliteringen ska inte underskattas.

För att rehabiliteringen ska följas upp med träning och anpassning i hemmet krävs ett nära samarbete mellan regionen och kommunen. Kommunala syn- och hörselinstruktörer är därför ett viktigt komplement till syncentralens rehabilitering. Tyvärr minskar idag antalet kommuner som har anställda syn- och hörselinstruktörer. Den trenden måste brytas. Alla kommuner skulle behöva ha sådana tjänster.

Synskadade barn behöver träffa andra i samma situation. Här har SPSM ett viktigt ansvar. Även föräldrar till synskadade barn behöver träffas. SRF vill gärna komma i kontakt med familjer med synskadade barn. Det är viktigt att dessa kan nås med information om att SRF finns, och vad SRF kan erbjuda. Jag vill vädja till SPSM och syncentralerna att hjälpa till att sprida information om SRF, som ju är synskadades egen förening. För ungdomar kan även kontakt med Unga med Synnedsättning (US) vara mycket viktig. Ett samspel mellan samhällsinstitutioner och de

ideella föreningarna ger ett stort mervärde. Låt oss samverka med respekt och insikt om vår stora betydelse för synskadade individers livssituation.

Håkan Thomsson
Förbundsordförande
Synskadades Riksförbund

Redaktion

Catharina Henriksson, FFS
Annika Södergren, SPSM
Henrik Götesson, SRF
Ewa Nielsen, syncentralerna
Jan Wiklund, redaktör

Synchefsmöte diskuterade den samordnade datahanteringen

Även årets första nationella synchefsmöte fick anordnas digitalt pga. rådande situation med Corona pandemin.

I vanliga fall hade vi träffats på en konferenslokal i Stockholm för ett tvådagarsmöte, istället fick det bli en hel dag digitalt via Teams. Fördelen med digitala möten är att fler synchefer kan delta och man kan antingen vara med delar av dagen eller hela dagen. På årets nationella synchefsday deltog 28 synchefer.

Liksom förra året hade vi på Syncentralernas nationella samverkansgrupp (SYNS) tre förmöten med Special pedagogiska skolmyndigheten (SPSM), Nationell kunskapscenter för dövblinda (Nkcdb) samt synskadades riksförbund (SRF) riks. På dessa förmöten diskuterade och informerade vi om varandras verksamheter och hur pandemin har påverkat vårt arbetssätt. Vi kom överens och hittade vägar tillsammans med SPSM för hur vi fortsättningsvis ska samverka mellan verksamheterna där målet är att förbättra den pedagogiska situationen för elever med synnedsättning. Vi diskuterade vidare gemensamma frågor som tex utbildningsfrågor för synpedagoger där SRF riks engagerar sig genom att bevaka utbildningsdepartementet samt

lärosäten runt om i Sverige för en synpedagogutbildning på högskola/universitetsnivå. En återkoppling till samtliga förmöten gavs sedan på synchefsdayen.

På årets dagordning fanns två återkommande punkter som har funnits med de senaste åren. Den ena handlar om svenskt kvalitetsregister för rehabilitering vid synnedsättning (SKRS). Det fantastiskt kul att se hur långt vi har kommit med det arbetet och att registret har numera uppnått kvalitetsregisterstatus på certifieringsnivå 3. SKRS är en databas där data samlas in från alla syncentraler i landet. Data i form av vilka utredande och behandlade insatser man har gett, hur långt tid en rehabiliteringsprocess tar, hur många vårdplaner är upprättade mm. Data som är viktig för arbetet mot en likvärdig syrehabilitering i Sverige samt att använda data till utvecklings- och forskningsarbete.

Årets prioriterade arbete med SKRS har varit att öka täckningsgrader dvs att samtliga patienter i Sverige som påbörjar en synrehabilitering ska också registreras i SKRS om de har gett sitt samtycke. En annan spännande nyhet är att projektet, med Västra Götalandsregionen och Halland som pilot, mäta

effekt är ni klar och kan stegvis implementeras i hela landet. Nästa steg i SKRS är att vi inom snar framtid också kan använda all data som är insamlad till forskning och utveckling vilket också innebär att SKRS kan nå nästa certifieringsnivå.

Den andra återkommande punkten på dagordning och som går hand i hand med SKRS är nationella vårdprocessen. Arbetet med nationella vårdprocessen har nu pågått i snart två år. Genom nationella vårdprocessen har vi inom synrehabilitering i Sverige identifierat vilka utredande och behandlade insatser vi erbjuder och på så vis skapa ett ramverk om vad som ingår i syrehabilitering för personer med synnedsättning. Detta arbete är mycket viktigt eftersom när vi i ”synsverige” kan säga att de utredande insatser vi gör samt åtgärder vi erbjuder ser likadant ut i hela landet, då blir det även rätt när vi samlar in data och tittar på statistiken i SKRS. Vi mäter det vi vill mäta och inte blandar ”päron och äpplen”. Arbetet med nationella vårdprocessen pågår och innan sommaren ska vi påbörja uppföljningen och reviderar dokumenten som vi har skapat samt starta arbetet med nationella vårdprocessen för barn.

En annan punkt som gavs mycket utrymme på nationella synchefsdayen var workshopen kring digitala patientmöten. Pandemin har påverkat vårt arbetssätt och har också tvingat oss på gott och ont att anpassa våra verksamheter. För att skydda de äldsta, som också är vår stora målgrupp inom synrehabilitering, har vi försökt att minska den fysiska kontakten samtidigt som vi inte vill att syrehabiliteringen ska stanna av. Att erbjuda digitala besök har varit ett sätt att komma åt det, därför diskuterade vi i små grupper om hur vi, runt om i landet, hade kommit igång med digitala patientbesök. Här följer ytterligare några frågor som vi diskuterade:

- Vilket system/plattform används för digitala patientbesök?
- Har Ni någon organisation kring digitala patientbesök?
- Har Ni något målvärde om hur många av patientbesöken ska vara digitala?
- Vilka fysiska patientbesök har Ni valt att genomföra digitalt?
- Hur utbildar Ni personalen?
- Utbildar Ni patienten i det nya systemet?
- Hur tas digitala patientbesök emot av patienterna och medarbetarna?
- Hur tänker Ni framåt, ska Ni behålla digitala patientbesök eller återgå till fysiska patientbesök?

Workshopen upplevdes mycket givande men det visade sig också att vi hade kommit olika långt kring att erbjuda digitala patientbesök och mycket beroende på att utmaningarna på respektive syncentral ser olika ut. Det kan handla om resurser i form av tid, utrustning, personal men också vad man väljer att prioritera. Vissa syncentraler hade kommit igång redan innan pandemin bröt ut och vissa var i planeringsfasen. Det viktigt med den här workshopen var att vi fick möjlighet att diskutera detta ”nya” arbetssätt som är här för att stanna. Framförallt inspirerade vi varandra och kan numera även hjälpa varandra genom att ta del av varandras erfarenheter och inte behöva uppfinna hjulet på nytt på varje syncentral.

På övriga punkter i dagordningen hade vi bjudit in två gästföreläsare och förts ut var Monica Hällgren, FoU-samordnare inom Habiliteringscentrum Västerbotten där hon redogjorde hur jobbar man med forskningsfrågor inom just Habiliteringscentrum i Västerbotten.

Nästa gästföreläsare var Viktoria Edefur, verksamhetschef på Hjälpmiddel Stockholm, Komm-Syn. Viktoria informerade och klargjorde vad som gäller med det nya regelverket om medicinska produkter (MDR).

Nästa nationella synchefsmöte är fastställt den 19 oktober 2021 och troligtvis även den här gången blir det i digital form.

Valon Hetemi
Enhetschef syncentral Borås
SYNS representant för Västra Götalandsregionen

SKRS arbete går ytterligare steg framåt!

I slutet av april samlades chefer och kontaktpersoner digitalt på en SKRS-dag, tillsammans med SKRS styrgrupp. Nytt får i år är att vi ses digitalt på en halvdag under våren, samt att vi ses en heldag på hösten.

Innehåll för halvdagen var: Presentation av SKRS handlingsplan utifrån den medelstilldelning registret fått för 2021. I samband med medelstilldelningen i slutet av 2020, fick registret kommentarer på vad som behöver göras för att fortsatt få medel. Utifrån dessa kommentarer har styrgruppen upprättat en handlingsplan för 2021, men även till en del för 2022.

SKRS befinner sig på certifieringsgrad 3 och arbetar sig framåt för att uppnå nivå 2. Som helhet ligger SKRS i fas, men det finns delar att behöva arbeta vidare med.

Det är bland annat en tydlig täckningsgrad, göra registret mer tillgängligt för användare, ta fram kvalitetsmått, och påbörja arbete med forskning. Detta finns med i handlingsplan för 2021.

Delar av arbetsgruppen som arbetar med visualisering presenterade en prototyp. Efter några tillägg och finjusteringar kommer den att bli tillgänglig för samtliga synverksamheter, då de kan göra olika jämförelser

och arbeta med sina olika data. Om allt går enligt plan blir det i samband med SKRS-dagen i oktober.

En punkt som vi var extra glada över var att kunna presentera utvärderingen av pilotprojektet ”Mäta effekter”. Det är Västra-götalandsregionen och Region Halland som arbetat med att följa upp patienter, genom att mäta effekter av de rehabiliterande insatser som getts. Projektet kommer nu att utökas med fler regioners synverksamheter för att stegvis göra införandet nationellt.

Nytt för i år var att vi kunde dela in oss i olika digitala grupprum. Detta för att i mindre grupper kunna prata om det som presenterats under eftermiddagen. Där fanns också möjlighet att utbyta erfarenheter.

Styrgruppen har för vana att lägga till en utvärdering efter SKRS-dagarna. I år var även denna digital. När styrgruppen några dagar senare tog del av resultaten, var det med stor glädje. SKRS fick ett gott betyg, att arbetet går åt rätt håll och att det nu är användbart i verksamheten. Det finns dock fortfarande kvar delar att utveckla, vilket också ligger i planeringen. Men vi gläds med att synsverige upplever arbetet gott och framförallt att vi gör ett

fint arbete tillsammans – Tack för ert engagemang!

Till sist vill jag också nämna att vi under våren har rekryterat en ny styrgruppsmedlem. Det är Anette Strömqvist, som arbetar som medicinsk sekreterare vid syncentralen region Jämtland/Härjedalen. Anette har även rollen som kontaktperson, och är den som stödjer vårdgivarna i samband med registrering

Fanny Petersson
registerhållare SKRS”

Fortfarande brist på kunskap om barn som närstående

Barn som närstående till personer med kombinerad syn- och hörselnedsättning/dövblindhet.

Bakgrunden finns i Region Örebro läns verksamhetsplan med budget 2020 där har Kompetensgruppen för barn och unga fått ett uppdrag att genomlysna en verksamhet per förvaltning och år och ge rekommendationer. Genomlysning av barnrättsperspektivet, i vården av patienter med kombinerad syn- och hörselnedsättning/dövblindhet valdes 2020. Tidigare har regionen analyserat barnrättsperspektivet i vården av patienter med MS, obesitas och depression.

Enligt Hälso- och sjukvårdslagen, 5 kap 7§ ska hälso- och sjukvården särskilt beakta barns behov av information, råd och stöd när en förälder eller annan vuxen som barnet varaktigt bor tillsammans med har: en psykisk störning eller en psykisk funktionsnedsättning, allvarlig fysisk sjukdom eller skada, missbrukar alkohol eller annat beroendeframkallande medel, eller spel om pengar eller oväntat avlider. I Region Örebro län har vi även valt att inkludera syskon och unga vuxna.

Definitionen av barnrättsperspektivet är hämtad med inspiration från Barnhälsovårdens handbok om barnkonventionen

och SKR:s skrift *Barnrättsperspektiv – vad innebär det?* Ett barnrättsperspektiv innebär att både den enskilda medarbetaren och hela verksamheten arbetar rättighetsbaserat. Verksamheterna skall genomsyras av barnets bästa, både på lång och kort sikt, uppmärksammas och övervägs i alla beslut som rör dem direkt eller indirekt. Deras fulla människovärde och integritet skall respekteras. Barn och unga skall få möjlighet att säga sin mening och få den respekterad.

Metoden som användes var intervju av chefer och medarbetare i olika yrkeskategorier inom Rehabilitering och hjälpmedel (Syncentralen och Vuxenhabiliteringen) och primärvården. Verksamheterna valdes utifrån att målgruppen har sina vårdkontakter där. Målgruppen finns också inom betydligt fler av regionens verksamheter som inte deltog i genomlysningen delvis pga. pandemin. Det innebär att det saknas intervjuer av flera personalgrupper som har vårdmöten med målgruppen och därför är känslan att det är mer fokus på chefers svar.

De frågor som ställdes finns i SKR:s sk implementeringsnycklar och handlar om styrning, ledning, kunskapsutveckling och implementering.

Denna artikel är en fortsättning på den artikel om barnkonventionen och barn som närstående som publicerades i Nya Synvärlden nr 4/2020.

Resultatet av genomlysningen visade att det finns en medvetenhet i verksamheterna men att det finns fortfarande bristande kunskap om barn som närstående inom hälso- och sjukvården. Rehabilitering och hjälpmedel har länge arbetat med frågan och har barnombud sedan 2002 och de har senare bytt namn till barnrättsombud och finns nu i alla verksamheter. Syncentralens barnrättsombud deltar i de årliga Barnrättsdagarna och har även gått kurs i hur man samtalat med barn. Inom Region Örebro län finns en riktlinje för barn och unga som närstående samt en barnrättschecklista som används vid större beslut i verksamheten. I Syncentralens Dövblindteam frågar man om det finns barn i familjen och födelsedatumet dokumenteras i journal. Personalen i Dövblindteamet brukar fråga de vuxna om vad barnet känner till om sjukdomen. Vissa samtal har genomförts tillsammans med patient och barn samt med enbart barnet i något fall.

Synkurser vid Örebro universitet

Delkurs I, Synutveckling och barn syn och delkurs II, Optometri, punktskrift och taktilitet är genomförda med fulla kurser och det har varit stort intresse för kurserna. De har varit uppdragsutbildningar och ligger på avancerad nivå på 7.5 hp. Önskemålet är att kurserna finns i ett ordinarie program men där är vi inte ännu.

Visionen är fyra delkurser som sedan kan upprepas men naturligtvis med viss revidering utifrån utvärderingar.

Planeringen av delkurs III startar nu och planen är start våren 2022. Alternativet är att upprepa delkurs I med fokus på barn och utveckling.

Delkurs IV ligger i planen 2023. Vision är klar men mycket arbete och påverkan kvarstår.

Ewa Nielsen

Verksamhetschef Syncentralen Örebro

den minderårigas situation och behov.

– DU055, DU056 och DU057 används för att följa upp om frågor om barn som närstående har ställts.

Sveriges Kommuner och Regioners Implementeringsnycklar finns att hämta på www.skr.se

Ewa Nielsen

Verksamhetschef, Syncentralen Örebro

Rapporten avslutas med rekommendationer

Det är av största vikt att barn som närstående får information, råd och stöd som de behöver. Barnperspektivet skall tas med i verksamhetens alla olika delar. Syftet har också varit att inspirera alla medarbetare till att verka för barnets bästa i alla beslut och åtgärder.

Förbättringsförslag som framkommer är tex. att ta fram åldersadekvat informationsmaterial som är diagnosspecifik och riktad till barn. Den bör finnas i pappersform och på webben.

Vid nyanställningar är det viktigt att information om barn som närstående ingår. Alla medarbetare ska känna till att all personal inom hälso- och sjukvården är skyldiga att vid misstanke eller kännedom om att ett barn far illa, ha kännedom om rutinerna kring anmälan till socialtjänsten enligt Socialtjänstlagen, 14 kap § 1.

Kompetensgruppen för barn och unga rekommenderar också att vi inom regionen använder KVÅ koderna;

– DU055 Samtal med vuxen patient om minderårigas behov och möjlighet till stöd.

– DU056 Samtal med vuxen patient och berörd minderårig om barnets situation och behov.

– DU057 Samtal med minderårig vars förälder är patient om

Sök stipendier från FFS

Stipendier delas ut till medlemmar för deltagande i konferenser och studieresor, eller för studier och utveckling av verksamheter av betydelse för föreningens medlemmar.

Blankett finns på <https://ffs.se/stipendier/>

Nytt dövblindspecifikt stöd för professionella hos Nkcdb

Under våren 2021 har Nationellt kunskapscenter för dövblindfrågor (Nkcdb) bildat två nya resursgrupper för att stärka stödet till landets regioner. Resursgrupperna kommer att ge stöd i socialkurativa frågor och kring kommunikation.

Grupperna består av personal som arbetar med dövblindfrågor i olika verksamheter ute i landet och av anställda inom Nkcdb. Syftet är att möjliggöra erfarenhetsutbyte och att få fart på kunskapsutvecklingen. En grupp som ger stöd kring teknik och hjälpmedel finns redan.

Bakgrunden är den omfattande kartläggning som Nkcdb gjorde 2018–2020, om hur regionernas rehabilitering för målgruppen ser ut och vilket stöd olika yrkesgrupper önskar från Nkcdb i det arbetet. För att ta reda på detta skickades enkäter ut till både syn- och hörselvård samt barn- och vuxenhabiliteringar i hela landet. Alla regioner svarade och Nkcdb följde därefter upp enkätundersökningen med intervjuer. Det sammanställda resultatet visar tydliga mönster kring regionernas prioriteringar och önskemål. Därför anpassar Nkcdb nu delar av verksamheten för att bättre kunna möta de behov som regionerna uttrycker att de har. Målet är en jämlik och kunskapsbaserad rehabilitering och rehabilitering för barn och vuxna med dövblindhet i Sverige.

I resursgruppen för socialkurativt stöd hos Nationellt kunskapscenter för dövblindfrågor ingår (från vänster, rad 1) kurator Emma Varga, biträdande verksamhetschef på Nkcdb Helene Engh, kurator Camilla Falkegård samt (rad 2) kurator Anneli Johansson och jurist Ola Linder.

Resursgrupper för dövblindspecifikt stöd

Tre områden stack ut tydligt kartläggningen. De allra flesta regioner önskar stöd inom områdena teknik och hjälpmedel, kommunikation samt socialkurativa frågor. Det framkom också att flera regioner saknar psykologresurser som har kunskap om dövblindhet. I dag har Nkcdb därför tre resursgrupper för utvalda yrkesgrupper i regioner och kommuner, som i sitt arbete möter personer med dövblindhet.

Socialkurativa gruppen

Resursgruppen kring socialkurativa frågor leds av Helene Engh, biträdande verksamhetschef och socionom på Nkcdb. Övriga i gruppen är kuratorerna Anneli Johansson (Region Västerbotten), Camilla Falkegård (Region Stockholm) och Emma Varga (Region Örebro) samt jurist Ola Linder (Independent Living Institute). Inledningsvis kommer gruppen att arbeta med socialkurativa och juridiska frågor kopplade till aktuell lagstiftning inom området. Framöver kommer gruppen även att ge stöd i andra socialkurativa frå-

gor, till exempel kring hantering av livsomställning samt stress, energiförlust och fysisk och psykisk ohälsa som en konsekvens av dövblindhet.

Kommunikationsgruppen

Resursgrupp kommunikation kommer bland annat att erbjuda rådgivning i olika kommunikationsformer som personer med dövblindhet använder och stöd i fråga om personer som behöver byta kommunikations-sätt. Under hösten 2021 kommer gruppen att genomföra en pilotutbildning kring samspele- och kommunikationsutveckling som riktar sig till föräldrar till barn med dövblindhet. Detta är ett försök som Nkcdb genomför i samråd med Socialstyrelsen för att kunna konkretisera ett viktigt stöd som flera regioner har efterfrågat i kartläggningen. Gruppen leds av specialpedagog Caroline Lindström, som delar sin tid mellan Mo Gård och Nkcdb. Övriga i gruppen är logoped Helene Ahnlund (Region Skåne), specialpedagog Sari Vähänikkilä (Region Stockholm) samt Monika Estenberger (Nkcdb).

Teknikgruppen

Teknikgruppen inom Nkcdb finns sedan tidigare för att ge råd, stöd och teknisk support till regioner, arbetsförmedling, försäkringskassa, kommuner och andra aktörer som provar ut och förskriver teknik och hjälpmedel till personer med dövblindhet. Gruppen leds av Karin Jönsson som är specialist på anpassningar av

datorbaserade hjälpmedel och webbtillgänglighet hos Nkcdb. Övriga i gruppen är audionom Jenny Widmark (Region Västra Götaland), synpedagog Thomas Ragnarsson, SPSM, IKT-pedagog Henrik Hildemar (Mo Gård) samt Monika Estenberger, pedagog på Nkcdb.

Ytterligare stöd av sakkunniga

Utöver resursgrupperna har Nkcdb resurser i form av sakkunniga knutna till verksamheten. När det gäller medicinska frågor finns Claes Möller, professor emeritus och audiolog. Från hösten 2021 kommer även psykologerna Mattias Ehn (Region Stockholm) och Sofia Hansdotter (Region Skåne) att finnas som sakkunniga. Mattias och Sofia kommer, liksom Claes, att kunna svara på frågor, ge råd och konsultation inom sina områden.

Fortsatt samverka

Vi på Nkcdb tror att vårt nya sätt att arbeta kommer att bidra till att personer som lever med dövblindhet i högre utsträckning ska kunna erbjudas en mer jämlik habilitering och rehabilitering. Vi ser fram emot fortsatt samverkan med alla er som i era uppdrag möter människor med dövblindhet, runt om i vårt avlånga land. Hör gärna av dig vid behov eller om du har tips och idéer på saker som behöver göras. Kanske kan vi göra något tillsammans?

Helene Engh och Eva Bökman
Nkcdb

Projekt Vägvisaren: Test-Tävlingsdags!

19 juni – Idrottens Hus i Örebro!

Det är datumet för den första, historiska, test-tävlingen i ViBO (Visually impaired Blind Orienteering). Inbjudan finns via våra sociala medier på Facebook (Projekt VägVisaren) och Örebro läns Parasportförbunds hemsida (□ VägVisaren). Vi bjuder in till en kostnadsfri (förutom egna resor) heldag med introduktion och grundkurs i orientering samt lunch innan test-tävlingen drar i gång. Givetvis gör vi det med anpassningar enligt de coronarestriktioner som gäller då.

Idén till namnet ViBO fick jag via mailkontakt med projektet i USA som jag nämnt i tidigare artikel. På engelska heter ju synnedsättning och blindhet just "Visually impaired and Blind" och förkortas Vi/B. Att därifrån koppla på ett O för orientering var ju inte så svårt. Sedan vad det kommer heta i framtiden är det ingen som vet men det är det namnet vi använder just nu. Inom svenska orienteringsförbundet börjar man nu att prata om paraorientering, där just ViBO kommer bli en del av detta efter att projektet är slutfört. Paraorientering omfattar även de som har en rörelse-, hörsel- eller intellektuell variation.

Tidtagning istället för längdmätning!

Det kommer till en början finnas två klasser, enligt Parasportens

klassificering, B1 och B2/B3.

För de som deltar i B1 gäller att de är helt blinda eller använder mörklägda glasögon. Denna klass kommer orientera sig med hjälp av en taktill karta på en karthållare och som kompass/riktningshjälp kommer vi att använda oss av Microsoft Soundscape, som jag skrev om i förra artikeln. Den andra klassen är för personer med synrester och kallas B2/B3. Här kommer deltagarna att få tillgång till kartan i en surfplatta (se bild), för att kunna förstora enligt egen önskan. Vill man hellre ha en uppförstorad papperskarta kommer det också att finnas tillgängligt. Om vi även här ska använda oss av Microsoft Soundscape eller vanliga kompasser har vi inte bestämt ännu.

Vi har från början av projektet haft arbetstanken när det kommer till tävling att vi skulle mäta GPS-spåret för deltagaren och att vinnare av tävlingen är den som gått kortast väg – alltså orienterat smartast, men har nu vänt oss mer mot att använda vanlig tidtagning. Efter uppmuntran under möten med bland annat kontakter på SPRI-DA ser vi en större utmaning för målgruppen med tidtagning jämfört med att mäta längd där de har "all tid i världen". Tidtagningen blir ett tävlingsmoment som kittlar lite extra och självklart spelar längden in, ju kortare väg desto kortare tid

Jan Thorin, Karlstad, testar på att läsa kartan med hjälp av en surfplatta. Janne ser ungefär 2 %.

(oftast i alla fall). Det kan också vara så att jag tar ett längre vägval men som är snabbare för just mig, då ska jag ju inte bli straffad för det.

Allt detta ska alltså testas den 19 juni och jag hoppas kunna bjuda på ett härligt reportage från detta evenemang i nästa nummer!

Tomas Yngström
projekt VägVisaren

Nordiskt samverkansprojekt för skolpsykologer

I Sverige är det ytterst få psykologer som arbetar med barn och elever med synnedsättning med särskilt fokus på deras förskole- och skolsituation. Den svenska forskningen inom området är mager och erfarenheter är sällan formellt dokumenterade och möjliga att ta del av. Kompetensutveckling och erfarenhetsutbyte sker framför allt genom internationell samverkan, till exempel genom ett europeiskt nätverk (ENVI). Nätverkets medlemmar arbetar inom vitt skilda områden och de europeiska ländernas skolsystem och förhållanden skiljer sig åt.

I de nordiska länderna är skolsystemen mer lika och stödet till förskolor och skolor där barn och elever med synnedsättning går är uppbyggt på liknande sätt. Det har dock inte funnits något nordiskt nätverk för psykologer på många år.

På initiativ av psykologerna vid Specialpedagogiska skolmyndighetens (SPSM) Resurscenter syn genomfördes under 2020 ett projekt i syfte att samverka och dela erfarenheter av främjande arbetssätt, och att skapa ett nordiskt nätverk för psykologer som arbetar med synnedsättning inriktat på förskola och skola.

Kontakter med de nordiska psykologerna etablerades via nätverket NOVIR (Nordic

Visual Impairment Network, www.novir.net) och projektet genomfördes i form av dialoger med psykologer vid norska Statped och danska Synscenter Refsnaes. ”Tyvärr fick vi inte möjlighet att möta psykologer inom området i Finland eller på Island, men vi hoppas kunna komplettera med detta längre fram” säger psykolog Lotta Wolff vid SPSMs Resurscenter syn. Dialogerna fokuserade på arbetssätt, metoder och framgångsfaktorer i psykologernas arbete gentemot målgruppen barn och elever med synnedsättning eller blindhet.

Det framkom många likheter i arbetet, exempelvis kring huvudsakliga arbetsuppgifter som utredning, kompetensutveckling till pedagoger i förskola och skola och till vårdnadshavare, samt rådgivande stöd till förskole- och skolpersonal. Vissa skillnader framkom även, exempelvis i vilka av arbetsuppgifterna som ägnades mest tid. Framgångsfaktorer som lyftes var bland annat att arbeta tvärprofessionellt, och att fokusera på ”empowerment”, det vill säga att stärka de personer som arbetar närmast barnet snarare än att själv framhålla sin expertroll. Alla psykologer var eniga i bristen på forskning, avsaknad av dokumentation av beprövad

erfarenhet, och brist på uppföljning och utvärdering av psykologens arbete och specifika bidrag i olika uppdrag.

Projektet har mynnat ut i uppstartandet av ett nordiskt psykolognätverk i syfte att utveckla de insatser psykologerna bidrar med i sina organisationer, för att barn och elever med synnedsättning ska få så goda förutsättningar som möjligt i förskolan och skolan. Målsättningen är att regelbundet mötas och utbyta erfarenheter, utbyta fortbildningsinsatser, samt kvalitetssäkra material. Under våren kommer ett möte gå av stapeln med fokus på socioemotionella färdigheter och under hösten är tanken att fokusera på psykologiska test och utredningsmetoder.

För mer information om projektet eller nätverket kontakta gärna någon av artikelförfattarna.

My Paaske Toolanen, Lotta Wolff, Michael Bergström Mörman och Kim de Verdier
Legitimerade psykologer vid Specialpedagogiska skolmyndigheten, Resurscenter syn

Varför är urvalet förskrivningsbara hjälpmedel så begränsat?

På sina håll har det framkommit kritik mot att urvalet av förskrivningsbara hjälpmedel är litet. I denna valfrihetens tid är valfriheten för brukarna inte alltid så stor.

– Jag har en rekonditionerad Milestone 312, säger Ove, 64 år och boende i Stockholms län. Jag frågade syncentralen om man kunde få en ”puck”, ett litet runt fickminne, med instruktioner, att fästa på min tvättmaskin. Då fick jag kommentaren att jag redan har ett fickminne som borde användas till allt, vilket jag menar är sårbart.

– I en tvättstuga vill jag t.ex. inte fara omkring med en Milestone 312, som jag inte skulle få utbytt om den förstörs av exempelvisvatten.

– Ändå är det viktigt för mig att det är just en Milestone 312 som jag har, och inte en 212 eller 112 vilket är det enda Stockholms syncentral numera förskriver. På en vanlig dator kan jag i 312an göra undermappar men inte på de andra. Det underlättar avsevärt då jag oftast har över 100 intalade notiser.

– Mitt huvudsakliga intresse är hantverk vilket är extremt viktigt för mig att bibehålla. Tidigare har jag fått förskrivit ett talande måttband, men det har dom också tagit bort. Jag kan inte ens få det trasiga utbytt. Jag har försökt få reda på varifrån

de här sparkraven kommer men det går inte. Det är svårt att påverka tex politikerna om man inte får reda på hur det ligger till.

Olika landsting har olika principer här. Västra Götaland tycks ha större urvalsmöjligheter.

– Vi har förskrivit några 312 genom åren, säger Tony Bernedal, tekniker på syncentralen i Göteborg. Det är avancerade användare som nyttjar funktionerna som 312 har med mappar och att kunna spela in till minneskort också.

– De absolut flesta användare jag träffar vill endast lyssna på böcker och då räcker ju 212 bra för det behovet.

– Vi förskriver också rätt många 112 för dom som vill ha enklare fickminne både med och utan fem mappar.

Stockholms landsting, där Ove bor, är hårdare reglerat.

– När det gäller DAISY & fickminnen har vi ett upphandlat sortiment sedan ungefär två år tillbaka, säger Joakim Nömmell, som utvecklar det hela i en artikel på nästa sida.

– I det avtalet har vi ett ganska brett sortiment med 4 modeller av små portabla fickminnen och DAISY-spelare samt 2 modeller av stationära spelare.

Synskadades Riksförbund är

inte särskilt nöjt med de rigida regler som upphandlingsföreskrifterna vållar.

– Synskadades Riksförbund anser att systemet med upphandlingar och hjälpmedel bör ses över så att valfriheten för den enskilde ökar, säger Henrik Götesson, ombudsman för rehabfrågor på SRF..

– Det är viktigt att exempelvis kunna få just den punktskriftsdisplay som känns bäst för den enskilde och att det finns möjlighet till att få testa olika fabriker. Ett stort problem är också svårigheter att få nya produkter och innovationer klassade som hjälpmedel. Kanske skulle innovationsupphandling vara en framkomlig väg.

– Vi som har synnedsättningar eller skulle ha stor hjälp av att Syncentralen kunde fungera lite som språkrör för oss, fortsätter Ove. Det känns lite bakvänt att synpedagogerna, i stället för att vara expertgrupp inför politiker och ekonomer verkar ha fått rollen att övertyga oss om att vi inte behöver hjälpmedel eller insatser som kan ge oss ett liv mer likt det en person utan funktionsvariationer har. Detta blir tyvärr effekten av den pågående massiva sparivern.

JW

– För att Lagen om offentlig upphandling säger så

Först och främst upphandlar vi för att vi som offentlig verksamhet måste enligt svensk lag. Köper man varor över vissa summor per år så måste man enligt Lagen om offentlig upphandling (LOU). Hur en upphandling ska gå till är också styrt väldigt tydligt.

Vitsen med en upphandling är givetvis för att pressa priserna, men framför allt att ge alla aktörer på marknaden lika stor chans att vara med och lämna bud. Om vi inte upphandlar, kan vi köpa lite från vem vi vill och det kan bli av gammal vana, för att man alltid gjort på ett sätt. Det kan vara svårt eller omöjligt för andra aktörer då att få en chans.

Vidare upphandlar man för att få avtal på det man handlar vilket är väldigt viktigt. Vi vill säkerställa en massa saker, som att alla hjälpmedel är medicintekniskt klassade vilket är en patientsäkerhetsfråga, tillgång till varor under en förutbestämd period, garanti, service, reservdelar, miljökrav etc. Leverantörerna förbinder sig att uppfylla en massa saker under hela avtalsperioden.

Så upphandling är viktigt och bra och inget vi kommer ifrån. När man upphandlar kan man inte ta in hela marknadens alla produkter, då försvinner vitsen helt med konkurrens. En telefonbutik som du tar som exempel har

inget krav på sig att upphandla då de inte är en offentlig verksamhet.

Upphandling är en lång process. Men kort går det till så att vi skaffar oss kunskap om marknaden och vad som finns. Med hjälp av det och vetskapen av vad våra patienter behöver, skapar vi en kravspecifikation där vi listar upp en rad krav som produkterna behöver uppfylla i olika kategorier. Att det ska gå att spela n, spela upp, sortera i mappar, klara av DAISY-format, kunna hoppa i böcker på angivet sätt etc. Även storleks- och vikt-krav kan vi ställa, om det ska vara portabelt eller stationärt etc.

När vi är klara med kravspecifikationen går den ut på remiss till alla leverantörer vi känner till inom området och till Syncentralen samt alla berörda intresseorganisationer, typ SRF och FSDB. Två veckor har man på sig att besvara remissen där man kan lämna synpunkter på våra krav, om det är något som saknas eller är fel.

När vi får tillbaka remissen från alla berörda, går vi igenom alla svar och kan se över om något ska ändras. Vi har dock inget krav på oss att ändra, men synpunkter från remissinstanserna är viktiga.

När det är klart, läggs upphandlingen ut på anbud och vilken

leverantör som helst kan lämna anbud. När den fasen är över granskar vi anbuden, verifierar att alla anbud uppfyller ställda krav och därefter avgörs det slutligen på priset.

Joakim Nörell
*Hjälpmedelkonsulent,
KommSyn Stockholm*

Lego, bibel och punktskrift på höjden: Tactile Reading på Statped

Den 29-30 april ägde den digitala internationella konferensen Tactile Reading rum. Statped, den norska motsvarigheten till SPSM, var värdar för konferensen tillsammans med det norska talboks och punktskriftsbiblioteket NLB. Det var den andra konferensen med fokus på taktilläsning. Den första genomfördes i Stockholm 2017.

Föreläsningar varvades med parallella seminarier.

Första dagen inleddes med en föreläsning av Diane P Wormsley om The Bumpy Road to Literacy och vikten av punktskrift för att uppnå läskunnighet och oberoende. Hon tog upp de utmaningar som finns med att bli en punktskriftsanvändare. Särskilda utmaningar har barn flera funktionsnedsättningar och personer som förlorar synen i vuxen ålder. Hon menade att en del knöligheter finns hos individen och andra utgörs av lärares förväntningar.

En föreläsning genomfördes av Gyntha Goertz och Linda Verhoef från Royal Dutch Visio school for blind and partially sighted children, Reading concepts from Braille house to Brille letter. De beskrev hur de utvecklade rumslig orientering och rumsligt resonemang tillsammans med punktskriftsläsande elever med intellektuell funktionsnedsättning.

De beskrev hur specialsolan har utvecklat särskilt material som syftar till att få erfarenhet av punktskriftscellen andra koncept för läsförståelse. De använder till exempel ett hus i tre våningar med två rum på varje våning, dvs punktcellen på höjden. De använder även ramsor och taktila bilder för att beskriva händelser och för att utveckla barnens taktila förmågor.

Marie Oddoux och Marc Angelier, M&M Braille consulting, som är externa konsulter till LEGO-fonden, beskrev det pedagogiska konceptet med LEGO med punktskrift.

Royal Dutch Visio Centre of Expertise for Blind and Partially sighted people i Nederländerna föreläste om Introduction of the MDVI version of Tactual Profile and learning parth to understand the transition from 3D to 2D. De beskrev hur verktyget taktillprofil har utvecklats för användas för att observera taktila funktioner hos barn och vuxna med flera funktionsnedsättningar. Som en del av materialet används 3D objekt för att öka förståelsen för 2D bilder. En rad olika förmågor måste utvecklas för att barn och vuxna fullt ut ska kunna förstå taktila bilder.

Den norska prästen Magne Bjørndal föreläste kring To

abbreviate or not abbreviate? A question for the reader or for the producer? Han delade med sig av sina erfarenheter om förkortad punktskrift. Han tog upp fördelar och nackdelar. I Norge publicerades en ny översättning av bibeln i punktskrift som ett exempel på hur förkortad och oförkortad punktskrift kan kombineras. Tryckningen sker på begäran när någon gör en beställning. Det går då att välja mellan förkortad och oförkortad punktskrift utifrån den enskilde individens önskemål. MTM uppger att de håller på att utveckla en liknande lösning för den som lånar punktskriftsböcker i Sverige.

Silvija Seres, matematiker och investerare i teknologi, föreläste kring New technology, new opportunities. Hon pratade om att digitaliseringen påverkar alla skolor, fördelarna med att studenter kan bli mera effektiva, hur AI kan användas i undervisningen, en ny hållbar kultur. Dock anknöt inte hennes föreläsning till taktilläsning.

Bland seminarierna kan nämnas: Statped i Norge föreläste kring: A Norwegian research project addresses how pre-braille activities can be included in kindergartens to promote literacy. I projektet beskrev förskolepersonal hur de arbetade för att komma igång med läsning,

O&F i en digital värld: IMC17 i Göteborg

Den internationella mobility-konferensen IMC17 ägde rum digitalt från Göteborg den 23-25 april. Den har arrangerats ungefär vartannat år sedan 80-talet.

Stig Larsson, Professor emeritus, Lund universitet föreläste om Orientation, Mobility, Science, Theory and Praxis. Han lyfte några av konferensens huvudteman genom att belysa några nyligen publicerade arbeten inom social forskning och humanitet. Han analyserade hur några fundamentala idéer styr välfärdssystemet och skapar organisering av stöd och trä-

ning för personer som lever med blindhet eller synnedsättning, inkluderande utbildning, assistans, hjälpmedel och ekonomisk trygghet.

Dr Kamal Lamichhane, associate professor vid University of Tsukuba föreläste om Can we overcome obstacles to the path of inclusion and economic independence? Han belyste de utmaningar som personer med synnedsättning möter på vägen mot oberoende. Trots kunskap om vikten av orientering och förflyttning är detta inte en verklighet för många i länder

med låg eller medelinkomst. En orsak är att många barn fortfarande inte har tillgång till en kvalificerad utbildning och att det inte finns någon plats i samhället för vuxna att lära sig.

Duan R Gersch, professor vid John Hopkins University föreläste om Regenerative Vision – Retinal chip implants and gene therapy. Idag är näthinneproteser och genterapibehandlingar en verklighet inte bara i forskningen. Han belyste möjligheter och utmaningar med nya behandlingar för att bevara synen samt vikten av realistiska förvänt-

>>>

deras behov av kompetens och stöd. De visade på användning av digitala verktyg och anpassningar för att ge barnet ett tidigt stöd.

Gyntha Goertz, Royal Dutch Visio i Nederländerna föreläste kring *Feel your reading book – Early braille literacy In the Netherlands*. En grupp lärare har samarbetat med en textildesigner för att utveckla en unik serie av enkla punktskriftsböcker för att stimulera barnet att tidigt komma i kontakt med punktskrift. Barn som har olika erfarenheter av punktskrift kan ha utveckla sina kunskaper genom böckerna.

Nederländska Dedicon föreläste om ett projekt där taktila kartor har försetts med QR-koder och nfc-chip, samma teknik som används när vi blippar betalkort i butiker. Med hjälp av en mobiltelefon går det att få mer information om olika platser än vad som får plats på själva kartan.

Tekniken behöver utvecklas för att det här ska fungera optimalt.

Förkonferensen som anordnades av Norges motsvarighet till MTM kretsade kring flerradiga punktskriftsskärmar och speciella surfplattor som kan visa

bilder taktilt och med haptisk feedback, alltså vibrationer. Flerradiga punktskriftsskärmar kan även vara intressant för att kunna presentera komplexa tabeller. Det stora hindret är emellertid priset. Sedan blir heller inte en bild tolkbar bara för att den kan visas taktilt.

Förkonferensen finns för efterhandstittning till oktober 2021.

Nästa konferens är tänkt att hållas i Nederländerna 2024.

Mer material från konferensen finns på Tactile Readings webbplats, www.tactilereading.org.

Cecilia Ekstrand och Henrik Götesson
Synskadades Riksförbund

ningar. Han belyste även vikten av orientering och förflyttning i samband med att personen återfår syn maximera sin förmåga till oberoende.

Anne Corn, Professor emerita, Vanderbilt University: Navigating the Personal Attributes that Lead to Independent Travel.

Hon föreläste om kunskap och skicklighet i orientering, förflyttning och att hitta vägar som viktiga komponenter för att röra sig i miljön och ha möjlighet till ett större oberoende. Syftet med presentationen var att peka på vikten av psykologiska och sociala förmågor som behövs för att kunna förflytta sig oberoende. Hon lyfte de personliga egenskaperna som kan utmana eller stärka den egna förmågan att säkert och effektivt ta kontroll över sina egna behov vid förflyttning. Hon belyste också bilkörning och erfarenheter från möjligheten att erhålla ett körkort för synsvaga genom att använda ett bioptiskt teleskopsystem.

Under det avslutande passet deltog två paraolympier Nicolina Pernheim och Viktoria Karlsson med erfarenheter om vilken betydelse idrotten har haft för deras möjlighet att bli oberoende.

Kristina Fagher som studerat idrottens betydelse intervjuade dem.

Bland de valbara workshoppen kan nämnas:

John McAllister, University of Ar-

kansas At Little Rock, Orientation and mobility influence on college graduation. Han beskrev en pilotstudie om vilka faktorer som bidrar till att lyckas med sina universitetsstudier för studenter med blindhet eller synnedsättning. Orientering och förflyttning lyftes som en viktig faktor som bidrog till framgång. Det är viktig kunskap för de som erbjuder stöd till studenter som är blinda. Studenterna menade att goda kunskaper i orientering och förflyttning innebar att de förstod lärosätets fysiska uppbyggnad, vilket ledde det till ökat oberoende och som de ansåg vara avgörande för sin framgång i studierna.

Molemisi Kono, Visual Eyes Afrika-interntional, Capacity building for early interventions in educating visually impaired children in Africa. Han föreläste om att i samband med att Afrika mer och mer övergår till inkluderande undervisning är

tidig rehabilitering en förutsättning för att barnen ska utveckla de förmågor som gör att de kan bli självständiga och utveckla sin sociala kompetens. För att rusta barnen på ett bra sätt så tidigt som möjligt behövs det kvalitetsstandarder för rehabilitering och rehabilitering. De ska innehålla den kunskap, skicklighet och professionella träning som behövs. Om barnen inte får ett tidigt stöd kommer en inkluderande undervisning att misslyckas för synskadade barn. Det behövs statistik och datainsamling för att följa och förbättra de program som utvecklas.

Erroll Ingram, Blind Focus Pty Ltd, O&M and Being-in-the-World.

Presentationen handlar om att personer som har en medfödd blindhet når vuxenvärlden med stora gap när det gäller fundamentala kunskaper i det dagliga livet, vilket leder till sämre livsvillkor. En studie presenterades med erfarenheter från personer som har en medfödd blindhet med fokus på att erhålla kunskap i orientering och förflyttning. Unga vuxna och föräldrar har intervjuats. Fyra teman identifierades. Att förstå vilka kunskaper som behövs i dagliga livet, Att erhålla synskadespecifika kunskaper, Att nå vuxenlivet med bristande kunskaper och Att förstå vad oberoende är. Förståelsen för vikten att kunna orientering och förflyttning varierade och utmaningar med att erhålla synskadespecifika kunskaper i en komplex omvärld som skiftar mellan oberoende, beroende och mellanberoende lyftes. Rekommendationer kommer att utvecklas kring vikten av program för orientering och förflyttning.

Marin Walls, Guide Dogs for the Blind Association, Uk. Early years intervention: Guide dogs children's service approach to improving outcomes for visually impaired young people aged 0-4.

Ett projekt som stödjer familjer med barn mellan 0-4 år genom gruppbaserad rehabilitering visade på positiv utveckling och återhämtning för familjerna. Forskning visar att personer som är blinda är mindre självständiga

och har sämre välbefinnande än seende personer. När seende barn och barn med synned-sättning jämförs syns stora skillnader när det gäller möjligheter till lek, spel och generell rörelse. Föräldrar upplever stor stress när barnen är mellan 0-4 år och det fanns ett gap mellan behov och stödinsatser. Genom att arbeta med stöd till barn och föräldrar tillsammans i grupp uppnåddes positiva resultat när det gäller barnens rörelseutveckling och föräldrars stress. Modellen kommer att användas i UK.

Maria Bäckman, Stockholms universitet. The white cane as a lived everyday reality. An ethnographic study of rehabilitation, social materiality and bodily norms. De som arbetar med rehabilitering är väl medvetna om att det finns ett motstånd mot att använda den vita käppen i det dagliga livet. Det finns även om det leder till märkbara svårigheter i form av social stress i mötet med omvärlden och att förflyttningen begränsas. Ett kommande projekt som finansieras av Sveriges forskningsråd, fokuserar på rehabilitering vid Stockholms syncentral. Personers egna erfarenheter och attityder till den vita käppen ska undersökas. Syftet är att få en djupare förståelse för den sociala och kulturella process som provocerar många synskadade trots de uppenbara fördelarna det innebär att använda käpp.

Erfarenheter från ett pilotprojekt som handlar om de mekanismer som gör att personer

inte vill använda käpp är nära knutna till förmågor och existerande normer om kroppsliga funktioner. En önskan om att bli av med en sak som förminskar något annat, och som bidrar till att bli något som är lägre stående är en djupt rotad social konflikt. Motståndet mot den vita käppen måste förstås som ett avståndstagande till ett kroppsligt misslyckande. Den vita käppen innebär att omvärlden noterar synskadan och käppanvändaren upplevs som en mindre funktionsduglig individ.

Ida Sødahl Utne, Statped, Norge, The importance of orientation and mobility for social inclusion and participation. Statpeds rådgivare har länge sett ett behov av ett webbaserat stöd för att erhålla grundläggande information om hur det är att leva med en synned-sättning. Syftet var att visa på goda exempel på hur det går att bemästra olika situationer i det dagliga livet, i skolan, i arbetslivet och på fritiden med en synned-sättning. Målet är att bidra till social inkludering, delaktighet och likvärdighet för personer med synned-sättning. Målgrupp är alla som möter personer med synned-sättning. Statped har samarbetat med Norges blindförbund. Stödet innehåller filmer, artiklar och illustrationer.

Donna MacNear, Peers and friendships: a gateway to student independence and inclusive learning, living and working. Donna belyste problemet med att träning i förflyttning för barn

och unga med synned-sättning ofta sker i form av en till en träning med en vuxen och ett barn isolerat från klasskamrater och vänner. Genom att lärare har strategier för att integrera orientering och förflyttning i det dagliga livet med klasskamrater och vänner ökar studenternas oberoende och inkluderande lärande, att samspela och arbeta med andra. Genom att hitta olika tillfällen under skoldagen ökar delaktigheten och kompetensen tas med in i vuxenlivet. Studenterna erhåller självförtroende, kunskap i förflyttning och strategier för fortsatt oberoende.

Denise Cresson som är aktiv i SRF höll ett seminarium om appen Vision och Motion. Den ska underlätta möjligheterna för personer med synned-sättning att motionsgå och löpa självständigt. Träningsappen har tagits fram av Chalmers i samarbete med föreningen Mis, vision och motion.

Cecilia Ekstrand och Henrik Götesson
Synskadades Riksförbund

Webinarium – det kostnadseffektiva sättet att nå ut

Under Covid-19-pandemin har möten, underhållning och utbildningar i hög grad flyttat till Internet.

Det nya begreppet ”webinarium” har blivit ett vardagsord. Detta smarta sätt att låta många ta del utan att det krävs resor och dyra lokaler, har kommit för att stanna.

Det har också sajten Synkunskap.se gjort. Här samverkar tre företag - Iris Förvaltning, Iris Hjälpmedel och Insyn - för att sprida kunskap till alla som är verksamma inom synområdet eller som själva har en synned-sättning - och webinarier har visat sig vara en effektiv metod för att nå ut.

När mindre än fem månader gått av det första verksamhetsåret, står det redan klart att Synkunskaps webinarier är en lyckad satsning. Flera av webinarierna handlar om hur man använder olika hjälpmedel – och hur man lär andra att använda dem – men det erbjuds även kurser i bemötande och t ex punktskrift för seende. Dessutom finns längre utbildningar som ger djupare kunskap.

En kurs som blivit mycket populär sträcker sig över hela elva webinarier. Det är ”Optimetrisk rehabilitering” och kursledare är den välkände Krister Inde. Utbildningen är en anpassad föreläsningsserie som byg-

ger på Krister Indes kurs inom mastersutbildningen i Synpedagogik vid Oslo Universitet. Till skillnad från universitetskursen behöver deltagarna i webinarier inte skriva några tentor.

– Det är självklart väldigt kul att så många redan har upptäckt oss, säger Karin Hjalmarsson, som är projektledare för Synkunskap.se och anställd på Iris Förvaltning. Vi känner att vi har så mycket att förmedla och att den samlade kunskap som finns hos våra tre företag förtjänar att verkligen spridas brett.

Att det inte blir några dyra resor eller övernattningskostnader när man deltar i webinarier har bidragit till att kurserna snabbt blivit en succé. Målgruppen är alla som är verksamma inom synområdet och det betyder som bekant att man ständigt kämpar med begränsade resurser. Tack vare att deltagarna i webinarierna stannar på sin ordinarie arbetsplats, eller rent av hemma, finns inga geografiska begränsningar för vem som kan delta.

Synkunskap.se och webinarier har redan gett eko i Norden. Flera deltagare kommer ifrån Danmark, Finland och Norge.

– Vi erbjuder i dagsläget enbart utbildningar på svenska, så de finska deltagarna är alla svensktalande, förklarar Karin

Hjalmarsson. De uppskattar verkligen den här möjligheten att lära sig mer. Vi har bland annat fått tackmejl från Finland som visar att man tycker att vi verkligen utgör ett värdefullt komplement.

– Iris Förvaltning är synskaderörelsens egen företagsgrupp och ägs av Synskadades Stiftelse, understryker Lotta Malkar, Iris Förvaltnings VD. Det är ett helt naturligt steg för oss att genom Synkunskap.se använda vår kompetens för att på alla tänkbara sätt förbättra för synskadade. Webinarier är ett första steg - och de är absolut här för att stanna – men det kommer mer, så följ oss på webben och via Facebook!

Karin Ersson Ekstam
Kommunikationskonsult, AB Ordroligt

Standardprogram slår ut digitala hjälpmedel

Det finns en tendens att alltmer av vad som har krävt ett hjälpmedel numera går lika bra att göra med en standardprodukt. Hinni Hreinsson gav en överblick över utvecklingen på FFS-webinariet den 30 april via zoom.

De standardprodukter Hinni Hreinsson refererar till är Windows, MacOS, ChromeOS, iOS och Android, som kan göra mycket av det ZoomText Magnifier/Reader, ZoomText Fusion, JAWS, Supernova, Dolphin ScreenReader och Guide Connect kan.

Effekten har märkts under de senaste två åren i form av färre förskrivningar av mjukvara. Fördelen är, förutom lägre kostnad också att de inte kräver så höga prestanda av datorn.

Windows 10 v20H2 kan exempelvis

- skala bilder
- ändra textstorlek
- ändra storlek och färg på muspekaren
- invertera färger med kortkommando

Windows har också ett förstoringsglas med talstöd som kan manövreras med kortkommando. Dock finns bara en röst på svenska, men man kan ladda ner gratis på andra språk.

Skärmläsare finns också utan extrakostnad. Dock finns ingen

teknisk support för den.

Men, menar Hinni Hreinsson, det finns tillfällen då en förskrivningsbar skärmläsare behövs. De vanligaste är när punktdisplay används (Windows skärmläsare passar inte till alla fabriker) och när man använder datorn i skolan eller på jobbet (annars måste man träna in många kortkommandon).

MacOS 11.2.3 kan

- skala bilder
- ändra textstorlek upp till 16p
- ändra storlek på muspekaren
- invertera färger med kortkommandon
- zooma
- visa större text under muspekaren med kortkommandon
- markera text för att få den uppläst
- läsa upp text med VoiceOver, vilket dock är svårare än Windows variant eftersom det kräver fler kortkommandon.

ChromeOS 89

Allt fler skolor börjar använda Chrome-datorer, och det är något syncentralerna borde hålla koll på, säger Hinni Hreinsson.

Exempelvis kan dessa

- skala bilder; de använder dock lite egna termer som man måste lära sig
- ändra textstorlek
- ändra storlek på muspekaren
- ge talstöd; det liknar Windows Förstoringsglas därvidlag och

aktiveras med ett kortkommando

Chrome har också en egen skärmläsare som heter ChromeVox.

iOS 14.4.2

har visuella anpassningar, förstoring, invertering av färger, talstöd och VoiceOver skärmläsaren.

Fler gravt synskadade föredrar iPhone, speciellt när de använder punktdisplay.

Det finns också gratis nedladdningsbara appar, t.ex.

- Seeing AI, vilket de flesta av våra iPhone-användare har
- Soundscape används också alltmer
- Being my eyes används inte så mycket

Det kommer snart en version 15 av iOS, som antagligen kan mer.

Android 11s funktioner

varierar kraftigt med vilken telefon man använder. Det är inte möjligt att skriva 1 i anpassningsmanualen. Det finns dock i princip visuella anpassningar, förstoring, invertering av färger och skärmläsaren TalkBack. Samsungs skärmläsare Voice Assistant har lagts ner.

Appen Tillgänglighetsverktyg för Android innehåller möjlighet att lägga till talfunktion till äldre Android-versioner, vilket förstås är bra för den som inte

Teckenspråkig arbetsterapeut praktiserade på Örebro syncentral

Syncentralen är en värdefull praktikplats för blivande arbetsterapeuter och framtida medarbetare.

Det har varit stora pensionsavgångar inom synvärlden de senaste 10-15 åren vilket har inneburit att erfaren och kompetent personal försvunnit. Det har varit och är fortfarande en utmaning för synvärlden att rekrytera nya medarbetare med rätt kompetens. Ett sätt är att ta emot studenter på s.k arbetsplatsförlagd utbildning. Det är den långa praktikperioden på åtta veckor och i den sista terminen, T6 vilket betyder att studenten är i slutskedet av sin utbildning.

Julia en blivande arbetsterapeut, teckenspråkig. Julia har under sin treåriga universitetsutbildning haft en grupp på fyra till fem teckenspråkstolkar som följt henne under hela utbildningen. Hon uttrycker stor

tacksamhet för att det fungerat så väl och som fungerat som en röd tråd för henne och teckenspråkstolkarna. På praktikperioden har det ständigt funnits två teckenspråkstolkar tillgängliga. Det har gett möjligheter. Utan teckenspråkstolkarna hade det inte fungerat och de är hennes hjälpmedel.

Julia flyttade som liten med sin familj från Dalarna till Örebro. Anledningen var att i Örebro fanns Birgittaskolan och riksgymnasium för Döva och hörselskadade. Julia önskade tidigt att hon skulle jobba med djur och ville länge bli veterinär. Hon har tidigare arbetat på tex café och djursjukhus men började sedan arbeta på en kommunal grundskola för döva, hörselskadade elever samt elever med språkstörning i Göteborg. Hon har nu en tjänst som elevassistent på Birgittaskolan för barn som är döva eller har en hörselnedsättning. En del barn har även en syn-

nedsättning och/eller motoriska funktionsnedsättningar samt intellektuella funktionsnedsättningar (IF) .

Vid ett tillfälle jobbade Julia som resurs för en elev på Birgittaskolan och i samband med det träffade hon en arbetsterapeut. De började samtala om yrket och Julia blev intresserad och nyfikenheten växte. Det verkade vara ett intressant jobb och hade fokus på aktivitet men lätt att blanda ihop med sjukgymnastyrket. Hon skickade in sin ansökan till Örebro universitet och kom in. Redan första terminen kändes det helt rätt. Julia tänkte att det kanske behövs arbetsterapeuter med teckenspråk.

Det var första gången Syncentralen i Örebro fick frågan om att ta emot en student som har teckenspråk som första språk. Syncentralen har tre team; syn-team barn och unga, vuxenteamet och dövblindteamet. Syncentralen har två medarbetare

vill köpa en ny telefon. Det finns också Google Lookout som motsvarar Seeing AI på iPhone, vilket även Bixby Vision gör även om den inte fungerar på alla telefoner.

Utvecklingen innebär att det inte behövs någon installation av

hjälpmedel, men givetvis krävs det som förr en utbildning. Sen hösten 2020 har Stockholms syncentral distansutbildningar via TeamViewer. Det fungerar för datorträning men inte för Smartphoneträning.

Patienten får välja mellan träning på syncentralen och distan-

sträning när rehabiliteringsplanen initieras.

Intresset för distansutbildning har varit hög under året på grund av covid-19.

JW

Julia på parkbänk

som är teckenspråkiga. Pandemin har delvis gjort det svårare att genomföra praktikuppgifterna pga. social distansering. En utmaning var att erbjuda teckenspråkstolkarna utrymme i verksamheten och möjlighet till att följa de allmänna restriktionerna och känna sig välkomna.

Vi upptäckte att det informella lärandet är också viktigt och det har varit mycket värdefullt att teckenspråkstolkare finns med i mellanrummet dvs finns

med på luncher och fikaraster där många spontana samtal om rehabiliteringens olika delar sker men även om livets olika tillstånd och om vardagen som livet mest handlar om.

Erfarenheterna efter åtta veckor är att vi alla har fått en mängd nya lärdomar. Julia har fått nya kunskaper genom sina patientmöten. Hon har upplevt att patienter haft förväntningar och fått möjlighet att uttrycka vad

de behöver och därmed få tips på bättre hjälp i vardagen. Det goda bemötandet där tid fanns för samtal och lyssnande. Den fingerade optiken har givit upplevelser och ökat förståelsen för vad synnedsättning innebär. Som student är det viktigt och nyttigt att få se olika verksamheter. Julia beskriver att arbetet ger så mycket tillbaka som skänker glädje i jobbet.

När Julia tänker på framtiden så har hon en idé om ett projekt där det prövas att anställa en teckenspråkig arbetsterapeut i dövskolan. I Örebro finns Birgittaskolan och Riksgymnasium för döva och hörsel-skadade. Enligt Tolkcentralen i Region Örebro län finns ca 1000 tolkanvändare och enl. servicecenter finns ca 130 000 teckenspråkiga i vår region. Julia är pionjär, visst finns det plats för en arbetsterapeut som är teckenspråkig!

Ewa Nielsen
Verksamhetschef, Syncentralen Örebro

Ökad livskvalitet för dig med synnedsättning

På LVI i småländska Växjö utvecklar och tillverkar vi läskameror, läsmaskiner och programvara som förstorar, förstärker och läser upp text. Vårt mål är att skapa lösningar som underlättar vardagen för dig med synnedsättning – hemma, på arbetet och i skolan.

Utöver våra egentillverkade produkter erbjuder vi även hjälpmedel från andra tillverkare, som exempelvis programvara, belysning, tangentbord och produkter med punktskrift.

Läs om våra produkter och tjänster på www.lvi.se.

Från årsmötet

Vi vill tacka alla de som kom på FFS digitala årsmöte 20 april, och ett stort tack till Hinni Hreinsson, IT-pedagog, som höll en föreläsning med titeln ”Nytt inom IT för personer med synnedsättning/blindhet”

Cecilia Ekstrand ordförande i FFS inledde årets årsmöte med att hälsa alla välkomna, och mötet styrdes med god hand av Krister Inde som har en gedigen erfarenhet i FFSs årsmöten. Förra året var det första årsmötet för FFS som gjordes digitalt och så även i år fick mötet vara digitalt.

Mötet hade utlysts på hemsidan ffss.se, i tydningen Nya synvärlden och på Facebook.

Styrelsen som kommer axla FFS kommande period är i stort sett oförändrad. Med Cecilia som ordförande och Camilla Hollsten som vice ordförande. Vi välkomnar Margret Grönkvist in i styrelsen och samtidigt tackar Anna Mira Osmani för den tid hon suttit med i styrelsen.

Under årsmötet fick vi äran att överraska och gratulera årets FFS:are Åsa Lodin!

Nomineringen som gavs var ”I över I över 10 års tid har Åsa åkt över hela landet och med stort engagemang visat hjälpmedel. Åsas föreläsningar om hjälpmedel och tillgänglighet har varit mycket populära bland både brukare och professionen. Åsa har även suttit med i FFS styrelse och har alltid värnat om synrehabiliteringen i Sverige.

Som VD för Iris Hjälpmedel visar Åsas engagemang inom synrehabilitering bland annat genom att erbjuda kurser i orientering och förflyttning”.

Vi ser fram emot hennes ledare i tidningen nummer 4, 2021.

Väl mött!

Catharina Henriksson
styrelsen FFS

Årets FFS-are, Åsa Lodin

Ny i styrelsen

Tack för förtroendet att bli invald i styrelsen för FFS.

Här kommer en liten presentation mig. Jag heter Margret Grönkvist och är Synpedagog. Började min karriär med att arbeta som Heminstruktör för personer med synnedsättning. Utbildade mig sedan till synpedagog på Lärarhögskolan och började arbeta på Syncentralen i Eskilstuna och sedan i Stockholm.

Har också arbetat på Folkhögskolor på Hagaberg med seniorer med nedsatt syn. Samt på preparandkursen för ungdomar på Ågesta fsk. Också varit ledsagare på resor i utlandet och resor och andra evenemang i Sverige.

Nu arbetar jag på Iris förvaltning Synskunskap och SRF. Bland annat med utbildning av Syn och Hörselinstruktörer.

Kurser i Orientering och förflyttning samt Punktskriftskurser. Kommer också i sommar att delta i en kurs för ungdomar på Almåsa.

Ser fram emot att arbeta i föreningen och hoppas att jag kan bidra med mina erfarenheter.

Margret Grönkvist
Ny i styrelsen

... för i vår.

LVI:

Den som har en Chromebook-dator kan nu läsa på MagniLink med mjukvaran *MagniLink ChromeViewer*. Mjukvaran styr t.ex. förstöringsgrad, färger och ljusnivå samt ger användaren möjlighet till individuella anpassningar. Snart kommer också anteckningsverktyg och som tillval en uppgraderad OCR/TTS-funktion med utökad funktionalitet. Mer på <https://lvi.se/catalog/products/magnilink-chromeviewer>

Fler nyheter kommer i höst.

PolarPrint:

Mantis Q40 är en allt-i-ett i form av en kombination av ett blåtandstangentbord och en punktdisplay med 40 tecken. Kan anslutas till dator eller smartphone via Bluetooth eller USB. Mer på https://www.polarprint.se/produkt/5038/Mantis_Q40.html

Icap:

OrCam har släppt en ny version av det huvudburna hjälpmedlet *OrCam MyEye*. Det är en helt ny hårdvara med snabbare uppstart, längre batteritid, snabbare uppläsning och en app till iPhone. Nu kan användaren få texten skannad och uppläsningen börjar inom 1 sekund. Funk-

tioner som ansiktsgenkänning, streckkoder och färger fungerar smidigare och enklare för användaren. Appen kopplas upp mot enheten och kan användas som fjärrkontroll, ändra volym, läshastighet med mera.

Mer på <https://www.icap.nu/butik/orcam-myeye-smartgrundpaket/>

Insyn:

Looky 10 HD är en ny handhållen läskamerapå 10 tum, full HD och uppfällbart stativ.

XL Print Braille är ett Qwerty-tangentbord med taktila 8p brailletecken på tangenterna.

Insyn säljer även *OrCam MyEye*.

Mer på <http://www.insyn.se/webshop/>

Febertermometer *Snabbtemp* läggs mot pannan och läser upp temperatur.

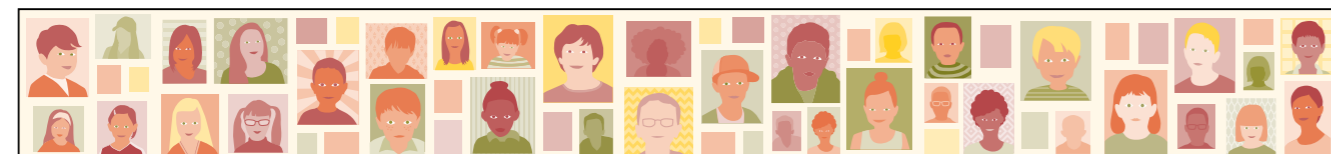
Ledfyren *Flexterm* läser även upp vattnets temperatur när man simmar.

Ljudfotboll *5-a-side* med pingla, inkl pump.

Allt finns på irishjalpmedel.se

Iris Hjälpmedel:

Nya *markeringskäppar* i armerad kolfiber och finns i längderna 80-135 cm.

Dags att söka specialskola

Sista ansökningsdag 15 november

Specialpedagogiska skolmyndigheten driver flera specialskolor

runtom i landet. Bland annat **Åsbackaskolan** i Örebro för elever som är döva eller har hörselnedsättning i kombination med utvecklingsstörning och elever med medfödd dövblindhet. En annan av våra skolor är **Ekeskolan** i Örebro för elever med synnedsättning och ytterligare funktionsnedsättning.

Skolorna lär ut samma saker som grundskolan gör, men på ett sätt som är anpassat till eleverna och deras förutsättningar. Här får eleverna till exempel en synanpassad utbildning med lärare som har specialistkompetens och lärverktyg som gör det lättare att förstå och lära. De flesta av våra skolor

har också boende för elever som bor långt från sin skola.

Skicka ansökan senast den 15 november

via www.spsm.se/sokaskola
När ansökan kommit in, bedömer en nämnd vilka elever som ska tas emot i specialskolan.
Vill du veta mer eller besöka en av våra skolor? Ring oss på 010 473 50 00 eller titta in på www.spsm.se/specialskola

Ulla Kroksmark – en pionjär inom hälsofrämjande

Med stor sorg har jag tagit emot beskedet att Ulla Kroksmark avlidit efter en tids sjukdom i en ålder av 78 år. Det är många arbetsterapeuter som mött Ulla under hennes yrkesverksamma tid och upplevt hennes stora engagemang för arbetsterapi.

Ulla började som arbetsterapeut på Bräcke Diakoni efter examen 1967 i Göteborg och intresset och engagemanget inom habilitering följde henne under alla år. I början av 1970-talet förde ett stipendium henne till USA och Kanada där hon framför allt fördjupade sina kunskaper i habilitering. Vid hemkomsten började hon arbeta tillsammans med unga och unga vuxna med synnedsättning och rörelsehinder vid AMUcentret Furulund. Ulla uppmärksammade tidigt vikten av aktivitet och delaktighet för alla oavsett funktionsnedsättning.

Från slutet av 1970 och nästan två årtionden framåt var hon verksam vid utbildningen till arbetsterapeut vid Lunds universitet och kom då i kontakt med socialmedicinska institutionens hälsopreventiva projekt i Dalby. Ulla var en pionjär när det gäller att synliggöra arbetsterapiens roll och bidrag i hälsofrämjande insatser, något som inte minst syntes i hennes engagerade redaktörskap för boken *Hälsa och aktivitet i vardagen*: ur ett ar-

betsterapeutiskt perspektiv som förbundet gav ut i en omarbetad version så sent som 2018.

Ulla lämnade Lund för att åter börja arbeta i Göteborg i slutet på 1990-talet. Hon blev verksam som lärare och forskare vid Sahlgrenska akademien och 2002 började hon som verksamhetschef vid syncentralen i Göteborg. Ett uppdrag hon hade fram till sin pension. Engagemanget för arbetsterapi hade hon kvar trots nådd pensionsålder.

Ulla Kroksmark hade ett stort engagemang för barn och ungas delaktighet. Hon var redaktör för *Antologin Se på mitt sätt*, där vi får följa det lilla barnet från att vara nyfödd till att bli vuxen. *Se på mitt sätt* vänder sig till föräldrar, arbetsterapeuter, datatekniker, ögonläkare, pedagoger och studenter. Ulla hade också tidigt ett intresse för gruppen barn med cerebral visuell funktion och höll bl.a. föredrag på Syncentralernas

kvalitetsdagar 2004 utifrån orsaker, utredning och åtgärder.

Ulla Kroksmark blev utsedd till årets FFS:are 2008 tillsammans med Inger Berndtsson. De skrev rapporten *Kunskapsutveckling inom synområdet*, teorier och metoder inom rehabilitering/habilitering för personer med synnedsättning eller blindhet.

Ulla var en av ledamöterna i styrelsen för Förbundet Sveriges Arbetsterapeuter vid dess start 1976. Under 1990-talet var Ulla Sveriges delegat i WFOT och fick därigenom många internationella kontakter inom arbetsterapi. Ulla har haft en aktiv och betydande roll i arbetsterapiens utveckling i Sverige och internationellt. Vi är många som kommer sakna Ullas brinnande engagemang för aktivitet, hälsa och arbetsterapi. Mina tankar går till Ullas döttrar Emma och Sofia samt övrig familj, släkt och vänner.

Ida Kählin
Förbundsordförande
Sveriges Arbetsterapeuter
Ewa Nielsen
Verksamhetschef Syncentralen Örebro

Kalender

2021

30 sept – 1 okt

LVI-dagarna, Växjö

[https://lvi.se/a/lvi-dagarna-](https://lvi.se/a/lvi-dagarna-2021-save-the-date)

[2021-save-the-date](https://lvi.se/a/lvi-dagarna-2021-save-the-date)

2022

7-9 sept

Nordisk kongress synpedagogik/FFS, Billund DK

www.nordisksynkongress.com

2023

22-26 maj

IMC18, någonstans i Polen

www.nordisksynkongress.com

<https://imc18poland.com/>

Ett program som du själv kan komplettera finns på www.ffss.se/konferenser

Ett internationellt ögonhälsoprogram finns på <https://www.conferenceseries.com/eye-health.php>